

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРОРИЗМУ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ БОРОТЬБИ З НИМ

ГРОМІВЧУК Іванна Михайлівна,
аспірантка кафедри міжнародного права,
Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету

Стаття присвячена проблемі відсутності загальноприйнятого визначення тероризму на сучасному етапі. В ній зокрема обґрунтовується роль міжнародного права як найпотужнішого інструменту боротьби з тероризмом, а також необхідність прийняття міжнародно-правового визначення тероризму для ефективної боротьби з цим злочиним.

Ключові слова: міжнародне право, тероризм, терористичний акт, боротьба з тероризмом

Тероризм як явище має глибокі історичні корені. Його історія нараховує стільки ж років, скільки і історія людської цивілізації, адже поява тоталітарних або демократичних співтовариств однаково так чи інакше породжувала терористичні явища. Ми є свідками того, що кінець ХХ і початок ХХІ століття характеризуються небувалим сплеском терористичних актів, у результаті яких загинули тисячі ні в чому невинних людей, знищено значні матеріальні цінності.

Тероризм є достатньо складним феноменом, який постійно змінюється. Його мотивації, механізми фінансування та підтримки, методи атаки та вибору цілей постійно еволюціонують і це значною мірою ускладнює ефективну стратегію протистояння цьому явищу та злочину. Тероризм насправду став глобальною загрозою, яка, у свою чергу, потребує глобальних дій у відповідь. Причому ця відповідь повинна охоплювати як витoki тероризму, його причинність і запобігання цьому злочину, так і адекватні та результативні механізми боротьби з ним.

«Трагічні події 11 вересня в США заставили увесь світ по-новому підійти до оцінки загрози сучасного міжнародного тероризму, переглянути існуючі системи міжнародної і національної безпеки та заходи, які міжнародне співтовариство може протиставити найголовнішому виклику нового тисячоліття» [1, с. 36-37]. Більше того, після 11 вересня можна зробити висновок як мінімум про те, що «стало очевидно, що поодиноці у боротьбі з тероризмом успіху не добитися нікому» [1, с. 36-37], тут просто необхідними є співпраця і пошук консенсусу на рівні всього міжнародного співтовариства. З цього приводу Парламентська Асамблея Ради Європи у своїй резолюції 1258 (2001) констатує, що «тероризм – це міжнародна проблема, і потрібно шукати міжнародні шляхи її подолання на основі глобального політичного підходу» [9].

У сучасних умовах проблема тероризму належить до числа найбільш суперечних міжнародно-правових та політичних питань. Найпотужнішим інструментом боротьби з цим злочиним є, безумовно, міжнародне право, а все частіші акти міжнародного тероризму ставлять перед наукою міжнародного права і практикою міждержавних відносин питання про вироблення необхідних ефективних правових засобів для боротьби з цим злом. Для ефективності таких засобів, необхідним є, як мінімум, єдиний міжнародно-правовий понятійний апарат. Однак, на жаль, на сучасному етапі, «ані у доктрині, ані в договірних нормах міжнародного права немає єдності щодо визначення видів міжнародних злочинів, так само як і єдності у використанні термінології» [5, с. 48], а робота з розробки концептуальних аспектів, пов'язаних з боротьбою з міжнародним тероризмом, включаючи понятійні питання, стоїть практично на місці. Це можна побачити з резолюцій Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки, в яких містяться виключно декларативні положення про боротьбу з тероризмом. Ігнорується той факт, що «будь-яка модель, будь-яка конвенція про боротьбу з тероризмом за відсутності єдиного підходу держав до понятійного апарату і категорій, які вживаються в цих моделях та конвенціях, перетворюється у фікцію» [1, с. 37].

Сам термін «тероризм» свідчить про те, що корені цього явища походять від латинського слова «терор», яке означає страх, жах. Перші спроби визначення тероризму і прийняття міжнародного договору по боротьбі з тероризмом на міжнародному рівні були прийняті ще в 30-тих роках ХХ століття в рамках Ліги Націй, а саме у 1937 році була відкрита для підписання Конвенція про попередження і припинення тероризму, під яким розумілися «злочинні дії, направлені проти держави, ціль або характер яких полягають у тому, щоб викликати жах у певних осіб або серед населення» [10, с. 213]. На жаль, цю Конвенцію хоч і підписали 24 держави, але ратифікувала лише Індія.

Після цієї невдалої спроби, яка мала місце більш ніж 80 років назад, міжнародне співтовариство так і не дійшло єдиного висновку щодо міжнародного-правового визначення тероризму, хоча спроб

знову ж таки було немало. Наприклад, у 1953 році Комісією міжнародного права було підготовлено Кодекс злочинів проти миру і безпеки людства, який не був однак ухвалений Генеральною Асамблеєю. Згодом, більш ніж через 40 років – у 1997 році Комісія підготувала новий проект кодексу, у котрому до злочинів проти миру та безпеки людства були віднесені наступні види злочинів: агресія; погроза агресією; втручання у внутрішні справи держави; колоніальне та інші види іноземного панування; геноцид, апартеїд, систематичні і масові порушення прав людини; виключно серйозні військові злочини; вербування, використання, фінансування та навчання найманців; міжнародний тероризм; незаконний обіг наркотичних засобів; навмисна і серйозна шкода навколишньому середовищу. Цей проект також так і залишився проектом.

Проте потрібно зазначити, що з 1963 року міжнародне співтовариство розробило цілий ряд універсальних правових документів про попередження терористичних актів. Варто зазначити, що 16 правових універсальних документів, а також ряд резолюцій РБ, які стосуються тероризму (в першу чергу 1267 (1999), 1373 (2001), 1540 (2004) у своїй сукупності складають те, що прийнято називати універсальним правовим режимом боротьби з тероризмом. Ці 16 документів охоплюють наступні незаконні терористичні акти: акти викрадення повітряних суден; акти авіаційного саботажу; акти насильства в аеропортах; акти проти безпеки морського судноплавства; акти проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі; злочини проти осіб, які користуються міжнародним захистом; акти незаконного захоплення і зберігання ядерних матеріалів; акти захоплення заручників; акти бомбового тероризму; акти фінансування скоєння терористичних актів і діяльності терористичних організацій; ядерний тероризм зі сторони окремих осіб або груп осіб. Ці документи передбачають зобов'язання держав-учасниць вживати матеріальні та процесуальні кримінально-правові заходи протидії різним актам тероризму.

Незважаючи на те, що РБ розглядає акти міжнародного тероризму як загрозу міжнародному миру і безпеці, ці акти, як правило, не підпадають під категорію «основних міжнародних злочинів» таких, як геноцид, військові злочини, злочини проти людяності. Тому ці злочини не відносяться до юрисдикції ні одного міжнародного суду чи трибуналу [14, с. 9]. Терористичні злочини (як вони визначені в універсальних документах про боротьбу з тероризмом) підпадають під дію національного кримінального законодавства з врахуванням відповідних міжнародних аспектів. Таким чином, зобов'язання притягувати до судової відповідальності осіб, причетних до тероризму, лежить виключно на національних системах кримінального правосуддя. В універсальних документах терористичні злочини не кваліфікуються як злочини за міжнародним правом. У них тільки передбачаються зобов'язання держав-учасниць криміналізувати дані злочини відповідно до свого національного законодавства, здійснювати юрисдикцію щодо злочинців відповідно до встановлених умов і створити міжнародні механізми співпраці, які дозволяють державам-учасницям або притягати до кримінальної відповідальності гаданих злочинців, або здійснювати їх видачу. Основна ціль всіх зазначених документів, на нашу думку, досить вдало сформульована Б. Р. Тузмухамедовим: «надання державами одна одній допомоги кримінально-процесуальними діями у випадку, наприклад, конфліктів національних юрисдикцій при тому розумінні, що основна відповідальність за боротьбу з цими злочинами лежить на самих державах, які на національному рівні та в межах своєї юрисдикції повинні вживати заходи з їх припинення та попередження» [13, с. 286].

Говорячи про всезагальне визначення тероризму на глобальному рівні, не можна обійти увагою Проект Всеоб'ємної конвенції з міжнародного тероризму, який був представлений в ООН 28 серпня 2000 р. та відповідно до ст. 2 якої, «особа скоює злочин по смислу даної Конвенції, якщо вона незаконно та навмисно будь-якими засобами вчиняє діяння з ціллю спричинити а) смерть або тяжке тілесне пошкодження будь-якій особі; або б) серйозну шкоду державному або урядовому об'єкту, системі громадського транспорту або об'єкту інфраструктури з наміром спричинити значне руйнування таких місць, об'єкта або системи, або коли таке руйнування тягне або може потягнути завдання великої економічної шкоди, коли ціль такого діяння в силу його характеру або контексту полягає в тому, щоб залякати населення або змусити уряд чи міжнародну організацію вчинити певну дію або утриматися від її вчинення» [7, с. 117]. На жаль, на сьогоднішній день дана Конвенція також так і не прийнята.

Таким чином, як ми бачимо, незважаючи на досить вагомий внесок ООН зі створення і розвитку міжнародно-правової бази співпраці у боротьбі з тероризмом, міжнародному співтовариству до цих пір так і не вдалося узгодити загальнообов'язкове всезагальне визначення тероризму.

Великі надії міжнародне співтовариство поклало і на прийняття Римського Статуту Міжнародного кримінального суду, у Преамбулі якого декілька разів вживається термін «злочини, які викликають занепокоєність міжнародного співтовариства» (абз. 4, абз.9). І незважаючи на те, що міжнародний тероризм викликає усе більшу занепокоєність міжнародного співтовариства і на те, що деякі

держави, такі як Алжир, Індія, Шрі-Ланка і Туреччина, наполягали на включенні тероризму до списків злочинів, як входять до компетенції МКС, цього так і не було зроблено.

Говорячи, про антитерористичну спрямованість міжнародного права, не потрібно забувати також і про можливості міжнародного гуманітарного права у боротьбі з тероризмом. Зокрема, у Женевських конвенціях і Додаткових протоколах до них декілька разів згадуються поняття «терор» і «тероризм». В обох Додаткових протоколах говориться, що «цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападів. Забороняються акти насильства чи погрози насильством, основною ціллю котрих є тероризувати цивільне населення» (ст. 51.2 Додатковий протокол I, ст. 13.2 Додатковий протокол II), проте у будь-якому випадку, міжнародне гуманітарне право також не дає нам визначення «тероризму».

В аспекті нашої теми безсумнівним є той факт, що розроблення правового визначення тероризму є надзвичайно необхідним, тому що лише на загальновизнаній міжнародно-правовій основі можливими є створення договірної механізми для запобігання, колективна та ефективна боротьба з цим злочином. Але на основі вище сказаного виникає питання, чому, незважаючи на такі численні (деякі з них ми згадали) спроби міжнародного співтовариства дати визначення поняття «тероризм», до цих пір так і не досягнуто згоди всіх зацікавлених держав з приводу визначення його поняття та змісту?

Особливо різняться ці поняття у представників розвинутих держав та держав, які розвиваються. Дуже влучно з цього приводу зазначає Дж. Ламберт «справді, проблема з визначенням є, можливо, основним фактором, який обумовлює суперечливість підходів до тероризму, особливо якщо врахувати серйозні політичні наслідки, з якими пов'язана задача вироблення визначення, тим більше, що термін «тероризм» має емоційне забарвлення і несе велике політичне навантаження» [15, с. 13]. Загалом, якщо говорити про тероризм і його розуміння, тлумачення та визначення на міжнародному рівні, то, на жаль, тут часто мають місце подвійні стандарти, адже як свого часу відмітив спеціальний доповідач ООН з прав людини К.Куфа, «для одного – терорист, а для іншого – борець за свободу» [12, с.46].

Потрібно акцентувати увагу на тому, що «закріплення у міжнародному договорі визначення тероризму як міжнародного злочину, тобто злочину, який загрожує мирному співіснуванню народів, підтримує основи міжнародних відносин, є необхідним, причому це визначення повинне бути самостійним, а не пов'язаним зі злочином агресії» [6, с. 235]. Наука міжнародного права повинна посилювати свій антитерористичний потенціал, зосереджувати свою увагу на боротьбі з тероризмом як складним явищем, а не просто на боротьбу з терористичними актами – окремими діяннями, проявами тероризму як такого (сучасні антитерористичні конвенції якраз спрямовані на боротьбу з терористичними актами, що можна прослідкувати з вище наведених визначень, поданих у Конвенції 1937 року та Проекті Всеоб'ємної Конвенції 2000 року).

Разом з тим, на фоні відсутності загальноприйнятого визначення тероризму на міжнародно-правовому рівні, скаржитися на відсутність таких визначень на доктринальному рівні не приходиться. На сьогоднішній день, питання тероризму, визначення його змісту та основних характеристик є предметом вивчення багатьох вчених світу.

У більшості наукових досліджень тероризму постійно підкреслюється його багатогранна природа, що сильно ускладнює вироблення на міжнародному рівні єдиного визначення феномену тероризму. Багато вчених поділяють тероризм на різні види, наприклад, внутрішній і міжнародний тощо (Н. Мелентьєва, Ю. М. Антонян, Е. Г. Ляхов, А. В. Попов, Б. К. Мартиненко, Е. Д.Шелковнікова та ін.). Деякі говорять про так звану «інтернаціоналізацію» тероризму на сучасному етапі [11, с. 77].

Різні вчені розглядають це явище, цей злочин з найрізноманітніших аспектів, бачачи часто по-різному його суб'єкт, об'єкт, суб'єктивну та об'єктивну сторони. Наприклад, В. Б. Петрищев, писав: «у будь-якому випадку в якості об'єкта насильницьких і протиправних дій терористів виступають не лише безпосередні жертви терористичних акцій, представники органів влади або випадкові, які не мають жодного відношення до політики, люди, але й окремі елементи конституційного устрою: порядок управління, політичний устрій, громадські інститути, економічний та військовий потенціал держави та інші» [8, с. 211]. Більше того, думки науковців не сходяться навіть у тому, зачисляти тероризм до злочинів міжнародного характеру чи все-таки міжнародних злочинів? На даному етапі необхідним уже є серйозний кримінологічний аналіз такого злочину як тероризм, власне тероризм, а не терористичний акт.

Дуже вдалим визначенням тероризму на сучасному етапі, на нашу думку, є визначення, сформульоване українським юристом-міжнародником В. Ф. Антипенком, відповідно до якого, «тероризм – це насильницьке протиправство, яке базується на конфлікті і яке наряду з завданням шкоди державі, посягає на міжнародну безпеку і світопорядок та базується на відмінності політичних, економічних та

культурних інтересів груп держав, держав, народів, націй, соціальних груп та рухів за умови використання хоча б однією із сторін терористичних актів як способу впливу на противника для досягнення політичних цілей». Той же вчений зазначає, що від тероризму потрібно відрізнити «терористичний акт, тобто злочинне загальнонебезпечне діяння у тероризмі зі створення умов впливу на міжнародну організацію, державу і їх представників або на юридичних і фізичних осіб, або групу осіб з метою примусу здійснити або утриматися від здійснення певної дії, вчинене шляхом залякування при наявності умислу на причинення гибелі невинним людям» [3, с. 7].

Загалом, на сьогоднішній день існують десятки, навіть сотні різних визначень тероризму. Для того, щоб уникнути наведення різних прикладів таких визначень, можна виділити чотири основні характеристики, на які вказує більша частина дослідників та практикуючих спеціалістів з питань протидії тероризму: по-перше, це насильницька основа дій; по-друге, політичне цілевизначення та мотивація; по-третє, використання залякування як інструменту в досягненні цілі; і, по-четверте, наявність у винних прямого умислу на причинення невинних жертв [2, с. 16].

Але тим не менше, незважаючи на наявність на сучасному етапі величезної кількості праць вітчизняних та зарубіжних вчених стосовно визначення тероризму як злочину за міжнародним правом та, незважаючи на неодноразові спроби досягнення консенсусу на рівні міжнародного співтовариства, говорити на даному етапі про загальноприйняте міжнародно-правове визначення тероризму поки що зарано. Однак, у будь-якому випадку, тероризм на сьогоднішній день є одним з найсерйозніших викликів кожній державі окремо та всьому міжнародному співтовариству загалом. Останні повинні мати змогу адекватно та результативно відповідати на цей виклик. Ця відповідь повинна знаходитися виключно у міжнародно-правових рамках та відповідати основоположним принципам верховенства права, розвитку і поваги прав людини. Для того, щоб мати підстави говорити про ефективність міжнародного антитерористичного права, потрібно, перш за все, прийняти загальне міжнародно-правове визначення тероризму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Абашидзе А. Х. Борьба с терроризмом, международный уголовный суд и Российская Федерация / А.Х. Абашидзе // Российский ежегодник международного права. Специальный выпуск. – 2003. – С.35-40.
2. Антипенко В.Ф. Борьба с современным терроризмом: международно-правовые подходы / В. Ф. Антипенко. – К. : Изд-во «ЮНОНА-М», 2002. – 723 с.
3. Антипенко В.Ф. Теории мирового развития и антитеррористическое право. Логика сопрягаемости / В.Ф. Антипенко. – К. : Служба безопасности Украины; Институт оперативной деятельности и гос. безопасности, 2007. – 440 с.
4. Рошупкин. В. «Черные вдовы» Бен Ладена / В. Рошупкин [Электронный ресурс] // Независимое военное обозрение. – 01.10.2004. - Режим доступа: http://nvo.ng.ru/spforces/2004-10-01/7_laden.html
5. Гликман О. В. Компетенция международного уголовного суда / О.В. Гликман // Российский ежегодник международного права. Специальный выпуск. – Спб., 2003. – С. 44-51.
6. Глотова С. В. Международная борьба с терроризмом. Проблемы эффективности / С. В. Глотова // Российский ежегодник международного права. Специальный выпуск. – Спб., 2003. – С. 231-249.
7. Международно-правовые основы борьбы с терроризмом: сборник документов / составитель В. С. Овчинский. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 480 с.
8. Петрищев В. Е. Заметки о терроризме / В. Е. Петрищев. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 288 с.
9. Резолюция 1258 (2001) Демократия перед лицом терроризма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5BRussian_documents%5D/%5B2001%5D/%5BSept2001%5D/Resoll_258.asp
10. Соколов О. С. Борьба с терроризмом и международное гуманитарное право / О. С. Соколов // Российский ежегодник международного права. Специальный выпуск. – Спб., 2003. – С. 210-218.
11. Степанова Е. Исламистский терроризм сегодняшнего дня: глобальный и локально-региональный уровни / Е.Степанова // Индекс безопасности. – 2007. – № 1 (81). – Том 13. – С. 75-92.
12. «Терроризм: психологические корни и правовые оценки». Круглый стол журнала «Государство и право» // Государство и право. – 1995. – № 4. – С. 20-47.
13. Тузмухамедов Б. Р. Правовые аспекты борьбы с международным терроризмом / Б. Р. Тузмухамедов // Российский ежегодник международного права. – М., 2000. – С. 286—289.
14. Handbook on Criminal Justice Responses to Terrorism // Criminal Justice Handbook Series of UNODC. – New York : United Nations, 2009. – 127 p.
15. Lambert J. J. Terrorism and Hostages in International Law / J. J. Lambert. – Cambridge : Grotius Publications Ltd., 1990. – 418 p.

Громивчук И. М. Международно-правовое определение терроризма как основа эффективной борьбы с ним / Институт международных отношений Национального авиационного университета

Статья посвящена проблеме отсутствия общепринятого определения терроризма на современном этапе. В ней, в частности, обосновывается роль международного права как наиболее мощного инструмента борьбы с терроризмом, а также необходимость принятия международно-правового определения терроризма для эффективной борьбы с ним.

Ключевые слова: международное право, терроризм, террористический акт, борьба с терроризмом

Hromivchuk I. M. International law definition of terrorism as the base for the effective struggle against it / Institute of International Relations of the National Aviation University

The article is devoted to the problem of the absence of the conventional definition of terrorism at the present stage. In particular it is substantiated that international law is the most powerful instrument in fighting terrorism and that it is necessary to have international law definition of terrorism for effective struggle against it.

Key words: *international law, terrorism, terrorist act, struggle against terrorism*